

5. Farrow, L. (2002) *From Jackson Square to Red Square: Donald Renshaw and Famine Relief in Russia, 1921–23*. The Journal of the Louisiana Historical Association, 3, 258-273.
6. New York Times (1921–1923).
7. Chicago Daily Tribune (1922).
8. Boston Daily Globe. (1922).

Abstract

Nikolina I., Ocheretianyi V. Donald Renshaw's memoirs and ARA's activity in the RSFSR (1921–1923) in the American press.

Introduction. Nowadays the interest in help provided by the ARA during the 1921-1923 famine is quite natural due to the fact that Soviet historians paid much attention to the research of US-Russian relations, but they rarely addressed to the issue of the activities of the American assistance mission in Russia during the 1921-1923 famine. Even though the problem was raised, then only with the aim to emphasize once more how "American" foreign policy was "mercenary". That is the reason of today's necessity to look objectively, as far as possible, at the problems connected with the action of assistance, to study the assistance in practice, to find out who participated in its delivery, what relations were between the Soviet government and American philanthropic missions.

The **purpose** of this article is the survey of the American press during the famine and the examination analysis of the letters of D. Renshaw to make out the activities of the ARA during the period 1921-1923 on the territory of the RSFSR.

Results. The material presented to us in his letters or memoirs by D. Renshaw is mostly descriptive. With his impressions he describes the routine of both the Moscow dwellers and the employees of the ARA. Analyzing his letters to D. Renshaw, we recognize that he did not ever try to overstate the role of the ARA in overcoming hunger, and in the main simply stated statistics that is found in other works and is publicly available. Referring to this information, his letters should be glared, where he writes with disgust about Soviet power and its attempts to start the Holodomor.

Conclusion. As for the American press, it seemed to us that they had the main task of forming by the American readers an image of an American hero fighting against hunger. It should be underlined that, despite the fact what the ARA did for the RSFSR, the press did not manage to recognize the main role of the ARA in overcoming hunger.

Key words: American Relief Administration, fasting, RSFSR.

Одержано редакцією 27.06.2017
Прийнято до публікації 5.10.2017

УДК 94.438«1939/1945»

М. В. Михайлюк

ДОПОМОГА ЄВРЕЯМ ПОЛЬСЬКИМ ПІДПІЛЛЯМ В РОКИ ГОЛОКОСТУ

У статті йдеться про допомогу євреям активістами «Жеготи» та інших підпільників. Увага акцентується на внутрішній структурі організації, допомозі нужденним, категоріях рятівників, методах порятунку, Праведниках народів світу. Відзначається роль таких відомих постатей як Зофія Коссак, Ян Карський, Євгеніуш Лазовський.

Ключові слова: Голокост, польське підпілля, організація допомоги євреям, форми і методи порятунку, Праведники світу

Постановка проблеми та аналіз основних досліджень. Дана тема є малодослідженою в Україні, оскільки спеціалізованих публікацій про допомогу євреям польським підпіллям на теренах окупованої Польщі немає. Натомість за кодоном участь громадян Польщі у рятуванні не є таємницею. Ці данні збирає відділ «Праведників народів світу» Яд Вашем (Єрусалим), аналізує Польський інститут національної пам'яті, Єврейський історичний інститут у Варшаві, інші закордонні установи. Проте в Україні опублікована лише не значна частина статей зарубіжних фахівців. Серед них рятування євреїв у Перемишлі [1], місія Яна Карського [2–3], діяльність «Жеготи» [4], якщо не враховувати історіографію порятунку поляками галицьких євреїв, яка є темою окремого дослідження.

Мета пропонованої студії полягає у загальному огляді теми, з акцентом на маловідомі епізоди допомоги євреям представниками польського підпілля.

Виклад основного матеріалу. Польща перебувала під нацистською окупацією триваліше за всі європейські країни – з вересня 1939 р. до січня 1945 р. Розбудова структур підпілля розпочалася після німецького захоплення країн Західної Європи і падіння Франції як польського союзника. Саме тоді поляки втратили віру у швидкоплинність війни, хоча сподівалися на її завершення до весни 1940 р. У цей час з'являється Союз збройної боротьби (СЗБ) і підпільна преса.

На момент створення гетто, на «арійській стороні» Варшави мешкало близько 20 тис. євреїв. Багато з них не пережили війну, хоча картотек тих, хто переховувався ніхто не вів. Ці цифри вважаються заниженими, оскільки до зачинення гетто у листопаді 1940 р. дехто встиг виїхати за місто, був заарештований чи страчений. Владислав Бартошевський і Анджей Фрішке переконані, що у Варшаві переважало ортодоксальне населення (близько 70 %), яке говорило на їдиш і не мало зв'язків на «арійській стороні». Ті євреї, які там мешкали, походили з інтелектуальних, цілком асимільованих кіл, правильно розмовляли польською і не мали яскраво вираженої єврейської зовнішності [4, 43, 50, 52]. Пьотр Вандич зазначає, що близько 90% єврейської національної меншини Польщі не були асимільованими, відрізнялися одягом, способом життя. У Варшаві євреї становили близько 30 % населення [5, 261].

Високий шанс вижити мали особи з білявим волоссям і світлими очима. Єврейські жінки за фальшивими документами працювали хатніми робітницями або на фабриках міста. Після падіння Варшавського повстання 1944 р. були вивезені на роботи до Німеччини як «польки-християнки». Одного спільного знаменника, який би дозволяв визначити, які категорії осіб і як довго могли переховуватися поза межами гетто немає. До 1942 р. покинути гетто наважувалися не всі. Лише голод схилив людей на ризик і втечу. У той же час, певна частина єврейських діячів з різних сіоністських груп, Бунду, профспілок вже переховувалися за підробленими документами. До осені ще не було централізованого польського підпілля. Допомога євреям надавалася децентралізовано, на індивідуальному рівні. Суттєво допомагало католицьке і протестантське духовенство, особливо євреям-християнам [4, 50, 53]. У міжвоєнній Польщі мешкало 63 % римо-католиків, 11 % греко-католиків (уніатів), 11,5 % православних, 3,2 % протестантів. Соціальні, економічні та національні позиції Католицької церкви залишалися традиційно високими. Серед лівої інтелігенції побутував антиклерикалізм. Духівництво схилилося до союзу з правими [5, 263].

Тих, хто мав єврейську зовнішність, шанси знайти роботу навіть за фальшивими документами виявилися мінімальними і їх потрібно було постійно переховувати по підвалах, на горищі, «за шафою». Такі люди цілковито залежали від допомоги рятівників, їхньої порядності. Жодних шансів на допомогу не мали ті, хто до війни не контактував з поляками і не мав зв'язків у християнському середовищі. Це, здебільшого, ортодоксальні юдеї, які жили відокремленим життям і спілкувалися у межах власної общини. Тому під час війни відсутність контактів з поляками виявилася для них цілковитою катастрофою. Найбільші шанси вижити мали ті, хто працював разом з поляками у сфері торгівлі, ремесла, юриспруденції, інженерії, економіки, освіти, а також діти, котрих передавали під опіку польських дитячих будинків світського чи релігійного типу. Деяким «обрізанам» чоловікам щастило отримати медичну довідку про урологічні втручання. Найменший шанс був у старих і хворих; особливо тих, хто не вмів правильно говорити польською і не знав польських звичаїв.

Під час функціонування Варшавського гетто польські соціал-демократи продовжували контактувати з діячами Бунду, представниками єврейських профспілок, з якими до війни стикалися під час спільних дій, маніфестацій, демонстрацій. Тісні контакти зберігалися у професійному середовищі (журналістські, юридичні, наукові, освітні, лікарські). До війни частина польських медсестер, няньок, служниць працювали у заможних єврейських родинах, а під час окупації стали їх рятувати [4, 51–52, 57]. Один із таких прикладів наводить Тімоті Снайдер. Історик описує порятунок родини Левінів (матері і доньки) польською нянею Марією Пшибильською, яка переховувала їх в «арійській» частині Варшави. Дівчинку Регіну влаштувала у польську родину як свою племінницю, а її матір – до знайомого товариша – кухаря ресторану, який мав можливість красти їжу. Проте продовжувала обох забезпечувати продуктами і вугіллям для опалення кімнат. Регіна вижила і згодом виїхала до Швеції [6, 261–262]. У Перемишлі, де єврейська громада займала другу позицію після поляків за кількістю населення, зафіксована подібна історія. Йдеться про порятунок Ірени Ліхт – доньки відомого лікаря, яку з осені 1942 р. і до кінця війни переховувала донька її польської няні Марія Німець. Допомогла також її 7-річному двоюрідному братові. Дівчина вижила і разом з батьками виїхала до США. У червні 1986 р. рятівниця отримала звання «Праведниці» [1, 33].

Упродовж зими 1941–1942 рр. і перших місяців 1942 р. розвідка польського військового і політичного підпілля інформувала про масові злочини на східних територіях, окупова-

них після 22 червня 1941 р. Чутки дісталися Генерал-губернаторства завдяки повідомленням працівників різноманітних німецьких організацій (на зразок, організації Тодта), інших подорожуючих. Стало відомо про діяльність айнзацгруп, вбивство польської інтелігенції, людей запідозрених в антинімецькій діяльності, про події у Вільнюсі і тисячі жертв. Інформувалося про страсти на околиці Львова, у Понарах, пізніше дійшли чутки про Бабин Яр. До польської громадської думки звістки доходили через мережу підпільної преси. Так, на весні 1942 р. про вбивства євреїв повідомив щомісячник «Правда», редагований Зофією Коссак.

Збором інформації про долю євреїв від лютого 1942 р. займався єврейський реферат у Відділі інформації Бюро інформації і пропаганди Головного відділу (штабу) Армії Крайової (далі – АК). Там працювала християнська молодь з історичною і правничою освітою – Станіслав Хербст, Людвік Відершаль, Генрік Волінський, які професійно займалися обробкою інформації та били на сполох. У цьому ж відділі завдання виконувала мати американського історика польського походження Яна Томаша Гросса, батько якої, соціал-демократ, адвокат Вацлав Шуманський загинув в Аушвіці. Керівником відділу призначили демократа, інженера і архітектора Єжи Маковецького (псевдонім «Томаш»).

Інформацію про масові злочини проти євреїв підпілля передавало до польського уряду в Лондоні. В тамтешньому архіві Польського інституту та музею імені В. Сікорського зберігаються замітки і детальні звіти про те, що з літа 1941 р. відбувалося з євреями на східних окупованих територіях. Дані надходили від керівних осередків підпілля (СЗБ, АК і Представництв уряду) у вигляді шифрованих депеш підпільних радіостанцій і за посередництва кур'єрів. У 1942 р. передавалися списки єврейських організацій, доповіді Бунду, адресовані Лейбористській партії, польським соціалістам, єврейським соціал-демократам, бундівським діячам, національній Раді, тобто польському квазіпарламенту в Лондоні. В них описувалася трагічна ситуація з єврейськими громадами в окупованій Польщі ще напередодні конспірації [4, 54–55, 58].

Кур'єром між підпіллям і польським урядом працював дипломат і юрист Ян Карський (Козелевський). Ризикуючи власним життям поляк-римо-католик передав на Захід інформацію про цілеспрямоване винищення польських євреїв. Перед від'їздом зустрівся з представниками єврейського підпілля Варшавського гетто, які передали йому дані про вбитих 1,8 млн. євреїв і депортацію в табори смерті 300 тис. мешканців гетто. У серні 1942 р. Карський таємно відвідав не лише Варшавське гетто, але й табір у Ізбіці (неподалік Варшави). На власні очі побачив жахливі речі: знуцання над голодними людьми і сотні трупів; став свідком побиття і пограбування чеських євреїв, яких відправляли в табори смерті. Йому також розповіли, що іноді товарняки з набитими людьми залишали на запасних коліях, аби люди померли від голоду чи задухи.

У листопаді 1942 р. Карський добрався до Лондона. Його шлях пролягав через Берлін, вішистську Францію, Іспанію, Гібралтар. У Великій Британії зустрівся з єврейськими, польськими і британськими політиками. Намагався переконати урядовців у геноциді євреїв і прохав про допомогу. Ситуація склалася непроста, оскільки для більшості польських дипломатів становище євреїв залишалося другорядним питанням на тлі боротьби за повернення загарбаних територій. Британці не виявляли особливого бажання діяти, оскільки вважали, що й так прийняли 100 тис. біженців. Достукатися до сердець польських урядовців прагнули єврейські лідери Бунду в Лондоні, особливо під час зачищення Варшавського гетто. У липні 1943 р. Карський прибув до США, де мав зустріч з Ф. Рузвельтом. Наприкінці 1944 р. в США видав книжку «Історія таємної держави», один з розділів якої присвятив Катастрофі польського єврейства. У 1982 р. отримав звання «Праведника світу». У 1998 р. його книга вийшла польською, тоді автор в останнє відвідав Польщу. Помер Ян Карський у Вашингтоні на 86-му році життя [2, 3–9; 3, 17; 7].

Допомагати мешканцям Варшавського гетто і втікачам розпочав Відділ соціального захисту населення при міському управлінні, що відповідав за «очищення» міста від волоцюг, жебраків, дітей-сиріт, яких розміщав по притулках ним же фінансованих; піклувався найбільш вразливими верствами суспільства, особливо тими, хто втратив житло і майно. Єврейських жінок і дітей таємно переховували по різних соціальних закладах. Так, працівниця відділу Ірена Сендлер (Сендлерова), отримавши дозвіл на відвідування гетто з метою інспекції санітарних умов, разом із членами єврейського підпілля визволила десятки людей: підшукувала

житло, роздобувала нові документи. Зі створенням «Жеготи» Ірена (підпільне ім'я Йоланта) відповідала за порятунок єврейських дітей: вивозила їх в сміттєвих баках, ящиках з трупами, на машинах меддопомоги, в пакунках і мішках. Малечу розмішувала по дитячих будинках, соціальних притулках, релігійних установах Варшавського і Люблінського округів. Після війни розраховувала повернути врятованих у єврейські родини, тому записувала їх справжні імена і місце перебування. Її заарештовували, але вона вижила. Після війни Ірена розшукала свій схований список і довідалася, що батьки сотень тисяч дітей загинули у Треблінці. У 1965 р. жінка отримала звання «Праведниці світу» [4, 58; 8; 11].

Перемишльським будинкам-інтернатам, в яких дітьми опікувалися черниці, теж допомагав місцевий відділ соціальної опіки, що виділяв кошти на утримання сиріт, в тому числі єврейських. У переховуванні дітей значну роль відіграло римо- і греко-католицьке духовенство. Нужденним видавали фальшиві метрики про хрещення, цілі родини переховували по монастирях і притулках. Допомогу надавали: перемишльський єпископ Францішек Барда, парафіяльні священики Твардзіцький і Ястрембський, черниці Конгрегації Божої Матері Милосердя, сестри Найсвятішого Серця Ісуса, сестри-альбертинки, сестри-бенедектинки, сестри-феліціанки, сестри-серафітки, сестри-кармелітки. Однак порятунок євреїв у Перемишлі не завжди закінчувався вдало. Частина з них та їхніх патронажних (релігійних і світських) осіб була виявлена і страчена. Загибло 568 рятівників [1, 29–32,43].

Ключову роль у виникненні «Жеготи» як центрального органу допомоги євреям відіграли дві жінки – Зофія Коссак (у заміжжі Щуцка, Шатковська) і Ванда Крахельська-Філіповічова. Перша була письменницею-католичкою. З 1941 р. переховувалася від німців з причин своїх довоєнних публікацій про Сілезію, які були визнані небезпечними. Під час окупації очолила релігійну організацію «Фронт Відродження Польщі», видавала підпільні брошури і журнали про організацію спротиву гітлеризму, закликала до порятунку євреїв і рятувала сама. Попри те, що ризикувала власним життям через розшук гестапо, могла поїхати до Варшави, щоб забрати єврейську дитину-сироту і перевести до Кракова [4, 59]. Згодом за допомогу євреям жінка отримала звання «Праведниці світу». Після війни мешкала в Великій Британії, але з часом повернулася до Польщі, де й померла в 1968 р. Загалом, станом на 1 січня 2017 р. статус рятівника від Яд Вашем отримали понад 6,7 тис. польських громадян [9]. Демократка Ванда Крахельська-Філіповічова була довоєнною подругою Зофії Коссака, дружиною дипломата. Виступала за права і рівність людей, свободу і братерство, незалежно від походження, переконань та віросповідання. Обидві жінки розуміли загрозу фізичного винищення польського єврейства і почали діяти.

Організація «Жегота» як тимчасовий комітет виникла наприкінці вересня 1942 р. У грудні перетворилася на Раду допомоги євреям при Делегатіві уряду підпільної Польщі (Речі Посполитої в Країні). Комітет заснували діячі Фронту Відродження, Демократичної партії, Асоціації польських синдикалістів, соціал-демократи. Останні створили велику конспіративну мережу, що діяла під криптонімом «Свобода-Рівність-Незалежність». Паралельно з підпільними справами займалися переховуванням партійних товаришів єврейського походження. Протягом грудня 1942 – жовтня 1943 рр. Рада налагодила контакт з бюро виготовлення фальшивих документів (свідоцтв про хрещення, шлюб, польських довоєнних паспортів, окупаційних карток).

Зі звіту Комітету за перші тижні діяльності відомо, що він охопив допомогою понад 180 осіб, в тому числі 70% дітей. Його діяльність поширювалася на Варшаву, Краків, Замостя, Бохню, Красник, Седльце. У «Жеготі» працював В. Бартошевський, особисто запрошений до роботи З. Коссака. Згодом польське підпілля надавало матеріальну допомогу у вигляді грошей, ліків, продовольства втікачам з трудових таборів в районі Радома, Кельце, Любліна, анексованих територій Бендзіна та Сосновця (Верхня Сілезія), особливо біглим з гетто Варшави і Кракова [4, 56–57,63,69].

До складу Ради увійшли люди призначені політичними партіями: Соціалістичною, Народною, Демократичною, Фронтом. Головою Ради обрали соціаліста Юліана Гробельного, заарештованого гестапо у 1944 р. Його замінив соціал-демократ Роман Яблоновський. До Ради увійшла Емілія Ніжова, яка до цього займалася пошуком квартир для втікачів. Членами Ради стали два представники єврейської спільноти, які переховувалися на «арійській сто-

роні» Варшави: Адольф Берман і Леон Фейнер. Останній був відомим краківським адвокатом, діячем Бунду, став заступником голови Ради. Фейнер мав контакти серед соціал-демократів, в Представництві і АК, був автором першої доповіді єврейського підпілля до уряду в екзилі – листа Бунду від 11 травня 1942 р. про становище євреїв і заклик до порятунку.

Різноманітна діяльність майбутніх членів Комітету тривала з літа 1942 р. і підтримувалася Представництвом. Зофія Коссак постійно консультувалася з Делегатом уряду проф. Яном Пекалкевичем, діячем Народного руху. Його конспіративний апарат склали колишні чиновники довоєнних міністерств соціальної політики і внутрішніх справ. Обраний секретарем Ради Адольф Берман, як лівий сіоніст, репрезентував Єврейський національний комітет (6 сіоністських організацій). Маючи ступінь доктора психології Варшавського університету він мав численні контакти в освітньо-науковому середовищі. Тож Рада стала місцем взаємодії польських і єврейських політичних та громадських діячів, складалася з кількох осіб, які координували роботу інших, інформувала Делегата уряду, добивалася грошей від Представництва і уряду в Лондоні, збирала пожертву від єврейських організацій за кордоном; займалася розподілом фінансової підтримки, визначала пріоритети. Діяла за допомоги рефератів – житлового, дитячого, медичного та ін. [4, 64–66].

Узимку 1942–1943 рр. виник Комітет Замоїсько-Люблінської допомоги євреям під керівництвом соціаліста Стефана Сендлака. На весні 1943 р. соціалісти і демократи заснували краківське відділення Ради на чолі зі Станіславом Добровольським. Фінансова допомога надавалася близько 100 особам. Активно працювали діячі Народного руху Барбара і Гжегож Матус, Тадеуш Северин. Обов'язки зв'язкової виконувала Барбара Понятовська – донька міністра. В роботі часто допомагали дружини відомих політичних діячів. У Львівському відділенні працювала група місцевої демократичної інтелігенції, соціалісти і члени окружного Представництва уряду – Пшемислав Огородзінський та Юстина Вольфова. Згодом робота у Львові стала зазнавати значних труднощів через арешт гестапо кур'єра, яка перевозила фінанси і необхідні документи з Варшави [4, 67–68]. Краківське і львівське відділення надавали допомогу й євреям у Перемишлі [1, 28].

Завдання варшавської групи, де працював В. Бартошевський, полягало у пошуку приміщення для втікачів з гетто й таборів, забезпечення їх необхідними документами, надання тимчасової/постійної фінансової допомоги, сприяння у пошуку роботи жінкам неєврейської зовнішності. За його словами, робота вимагала готовності до ризику, войовничих якостей, комунікабельності, впертості, терпіння. Успішно діяла дитяча реферантура на чолі з Александрою Даргеловою, згодом Іреною Сендлер. Єврейських дітей продовжували розміщувати в родинних та опікунських закладах, але матеріальних ресурсів на всіх не вистачало. Медичну реферантуру очолив доцент Людвік Ростковський. Рада вжила інформаційно-пропагандистські заходи, звертаючись із проханням надання допомоги євреям.

Фінансові ресурси для Ради доставлялися парашутистами з Лондона, в тому числі щомісячні пожертви від єврейських організацій за кордоном (400 тис. злотих). Більше того, кур'єри перевозили мікрофільмовані документи і суми в доларах, німецьких марках, золоті. Від Представництва Рада щомісячно отримувала по кілька сотень тисяч злотих в 1943 р., а з початку 1944 – по мільйону злотих. На початку діяльності грошова допомога у 500 злотих передбачалася для 200–300 осіб, з часом число підопічних значно зросло і потягнуло за собою зменшення виплат до 300–400 злотих. Від Представництва уряду Рада за травень 1943 – лютий 1944 рр. отримала 6 млн. злотих. Під час боротьби у Варшавському гетто щомісячно виділялися додаткові суми для втікачів: у квітні 1943 р. – 900 тис. злотих, тоді як до цього – 250–300 тис. Згодом сума щомісячних витрат збільшилася: за червень–жовтень 1943 – першу половину 1944 рр. становила мільйон злотих, а від середини 1944 р. – 2 млн.

Попри фінансову підтримку проблемою для Ради став пошук відносно безпечних квартир. Купівля помешкань виявилася непрактичною через діяльність шантажистів (сусідів або агентів гестапо), які, здебільшого, походили з кримінального середовища. Євреї їх боялися найбільше через відстеження і вимогу «виплати мовчання». Це явище стало особливо помітним під час масової ліквідації гетто. Попередження про роботу шантажистів з'явилося в березні 1943 р. У лавах польської поліції працювали члени підпілля, які мали доступ до картотеки агентів і з'ясували, що, наприклад, історика Емануеля Рінгельблюма, який збирав

архів Варшавського гетто, видав такий собі Лакінський (підпілля винесло йому вирок про страту). Ще в лютому заарештували Пекалкевича, який після катування помер у варшавській тюрмі «Павяк».

Загалом, на думку В. Бартошевського, основними перешкодами в роботі стала недостатність фінансового забезпечення і залучення місцевих ланок, арешти активістів, відсутність підтримки з боку правих націоналістів. Вони ігнорували або скептично ставилися до соціальної допомоги євреям. Хоча й в їхньому середовищі знаходилися ті, хто рятував знайомих. Загалом частина польського підпілля до питання допомоги єврейським співгромадянам ставилася негативно, вважаючи, що то не їх справа. Водночас геноцид праві радикали не схвалювали [4, 65, 68–70, 72–73, 79]. Пьотр Вандич теж зазначає, що смертна кара за переховування євреїв знеохотила підтримку поляків, чиє ставлення коливалося від байдужості до двох крайнощів – від видачі німцям до активної допомоги [5, 282].

Тож «Жегота» діяла як політична структура, оскільки складалася з польських і єврейських політичних рухів. Фінансово допомагала нужденним, постачала фальшиві документи, знаходила укриття. Через Католицький Фронт, який контактував з духовенством, найбільшу увагу приділяла дітям, яких переховували по монастирях, інтернатах і в прийомних родинах. Завдяки діяльності організації врятувалося близько 4 тис. євреїв [10, 225] (за даними інтернет-ресурсів, лише у Варшаві – до 28 тис., з яких 9 тис. дітей). Загалом в Польщі різними способами врятувалося 30–35 тис. осіб, з яких, наприклад, у Перемишлі з понад 17 тис. війну пережило всього 500 євреїв [1, 43].

Багато євреїв рятував польський лікар-підпільник Евгеніуш Лазовський. У 1942 р. він працював у місцевому відділенні Червоного Хреста і оголосив епідемію тифу в Развадові та довколишніх селах. Постійно, під різними приводами, подовжував «карантин» до 1944 р. (моменту приходу червоноармійців), паралельно допомагаючи лікувати хворих гетто. Його батьки, які мешкали у Варшаві, переховували кількох євреїв. Завдяки псевдо-епідемії тисячі поляків і євреїв вижили, не потрапивши до концтаборів і таборів смерті [11]. Після війни рятувальник переїхав до США, помер в 2006 р.

Висновки. Допомога євреям носила різноманітний характер – від поодиноких дій окремих людей до роботи організованих груп, на зразок «Жеготи». Порятунком супроводжувався масою труднощів, оскільки значна частина польського суспільства ставилася до євреїв не досить доброзичливо і толерантно, навіть в самому підпіллі, через різне релігійне світосприйняття та образ життя. Можливість вдало врятуватися залежала й від самих жертв нацизму: міцного здоров'я, неєврейської зовнішності, доброго володіння польською мовою тощо. Діяльність «Жеготи» та кількість визнаних «Праведників світу» довели, що польське єврейство не було покинуте напризволяще урядом і місцевими активістами, а за можливості отримувало фінансову і матеріальну підтримку співтовариства. Хоча її виявилось замало, оскільки надавалася вона лише певним категоріям громадян.

Список використаної літератури

1. Вежбенец В., Потачек Й.-Е. Форми і способи порятунку євреїв у Перемишлі поляками та українцями під час Другої світової війни / В. Вежбенец, Й.-Е. Потачек // Праведники світу та інші рятувальники під час Голокосту: приклад України у порівняльному контексті : збірник наукових статей. – Дніпропетровськ : Ткума, 2015. – С. 24–44.
2. Кауфман М. Ян Карський – людина, яка попереджала світ про Голокост / М. Кауфман // Єгупець. – Вип. 24. – К. : Дух і Літера, 2015. – С. 3–10.
3. Слова по роках мовчання: інтерв'ю з Яном Карським 1991 р. // Єгупець. – Вип. 24. – К. : Дух і Літера, 2015. – С. 11–18.
4. Розмова з Владиславом Бартошевським (розмовляв Анджей Фрішке у липні 2002 р.) // Єгупець. – Вип. 24. – К. : Дух і Літера, 2015. – С. 37–74.
5. Вандич П. Ціна свободи: Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення / П. Вандич ; [пер. з англ.]. – К. : Критика, 2004. – 462 с.
6. Снайдер Т. Чорна земля. Голокост як історія і застереження / Т. Снайдер ; [пер. з англ.]. – К. : Медуза, 2017. – 394 с.
7. Избранные истории. Посланник. Ян Карски (Польша) [Электронный ресурс] // Яд Вашем (Иерусалим). – Режим доступа: http://www.yadvashem.org/yv/ru/righteous/stories_karski.asp.
8. Избранные истории. Они спасали еврейских детей. Ирена Сендлер (Польша) [Электронный ресурс] // Яд Вашем (Иерусалим). – Режим доступа: http://www.yadvashem.org/yv/ru/righteous/stories_sendler.asp.
9. Статистика Яд Вашем про кількість «Праведників світу» [Електронний ресурс] // Яд Вашем (Иерусалим).

– Режим доступу : <http://www.yadvashem.org/yv/ru/righteous/statistics.asp>.

10. Чтобы знали и помнили. Память о Катастрофе в Яд Вашем /Под ред. Беллы Гутерман, Авнер Шалев. – Иерусалим : Яд Вашем, 2007. – 325 с.
11. Солдатов Н. Список Шиндлеров. 28 историй о банальности добра [Электронный ресурс] // Центр и Фонд «Холокост» (Москва, Россия). – Режим доступа: <http://www.holocf.ru> – с ссылкой на: <http://www.kommersant.ru>.

References

1. Wezhbenets V., Potachek J.-E (2015). *Forms and methods of rescue of Jews in Przemysl Polish and Ukrainian during the Second World War*: Righteous among the Nations and Other Rescuers during the Holocaust: Ukraine's Example in the Comparative Context: the collection of academic papers. Dnipropetrovsk: «Tkuma» Institute, 24-44 (in Ukr)
2. Kaufman M.-T. (2015). *Jan Karski – a man, who warned the world about Holocaust*. Egupez, 24, 3-10 (in Ukr)
3. *Words after years of silence. An interview with Jan Karski in 1991 (2015)*. Egupez, 24, 11-18 (in Ukr)
4. *A conversation with Wladyslaw Bartoszewski in 2002 (2015)*. Egupez, 24, 37-74 (in Ukr)
5. Vandyck, P. (2004). *Price Freedom: A History of East Central Europe from the Middle Ages to the present*. Kyiv: Critica (in Ukr)
6. Snyder, T. (2017). *Black earth. The Holocaust as history and warning*. New York: Tim Duggan books (in Ukr)
7. *Selected stories. The Messenger. Jan Karski (Poland)*. Yad Vashem (Jerusalem). Retrieved from http://www.yadvashem.org/yv/ru/righteous/stories_karski.asp (in Russ)
8. *Selected stories. They saved Jewish children. Irena Sendler (Poland)*. Yad Vashem (Jerusalem). Retrieved from http://www.yadvashem.org/yv/ru/righteous/stories_sendler.asp (in Russ)
9. *Statistics on the number of Yad Vashem «Righteous among the Nations»*. Yad Vashem (Jerusalem). Retrieved from <http://www.yadvashem.org/yv/ru/righteous/statistics.asp> (in Russ)
10. *To know and remember (2007). Memory of the Holocaust in Yad Vashem. Bella Guterman, Avner Shalev (in Ed)*. Jerusalem: Yad Vashem (in Russ)
11. Soldatov N. *List of Schindlers. 28 stories about the banality of good*. Center and the Holocaust Foundation (Moscow, Russia). Retrieved from <http://www.holocf.ru> ; <http://www.kommersant.ru/doc/2595520> (in Russ)

Abstract

Mykhailiuk M. The help Jews Polish underground during the Holocaust.

Introduction. *This topic is less explored in Ukraine. Specialized publications about saving Jews polish underground on the territory of occupied Poland not.*

The purpose of the proposed studies is to overview topic, with emphasis on little-known episodes the work local organizations and social care department.

Results. *Help Jews wore diverse nature from isolated actions of individuals to organized groups such as «Zegota». The article deals with the activities of members of the organization «Zegota», as well as individual members of the underground who worked in the Polish province. Rescue accompanied by problems. It was difficult to provide assistance to Jews, much of Polish society treated them not very tolerant. The Righteous and underground worked in harsh conditions. It was necessary to observe the secrecy. Unlike Western Europe, Polish Jews before the war united in religious communities faced more difficulties and misunderstanding neighbors because they were of different cultural and religious world view.*

Conclusion. *Survival also depended on the Jews themselves, financial and material conditions, good health, non-Jewish appearance, good knowledge of Polish. «Zegota» and the number of declared Righteous proved that Polish Jewry was not abandoned to their fate by the government and local activists and received financial and material support. Not all those in need had the financial resources to help. However, the Polish underground provided the maximum possible assistance. This issue is still poorly understood in Ukraine, so there is an opportunity to further study the topic.*

Key words: *The Holocaust, Polish underground organization assistance to Jews «Zegota», forms and methods of salvation, the Righteous.*

Одержано редакцією 15.06.2017
Прийнято до публікації 5.10.2017

УДК: 94(5)

О. Л. Ковальков

РАДЯНСЬКЕ ВТОРГНЕННЯ ДО АФГАНІСТАНУ І РАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Здійснена спроба реконструкції реакції радянського суспільства на інформацію про радянське вторгнення до Демократичної республіки Афганістан та ставлення його до військової агресії в цю країну.

Ключові слова: *Демократична республіка Афганістан, вторгнення, радянське суспільство, «Правда», Інститут економіки світової соціалістичної системи, А.Д. Сахаров.*

Постановка проблеми. Радянське вторгнення до Афганістану в грудні 1979 р. та подальша майже десятирічна участь СРСР в афганській кризі стали кульмінацією останнього